

*Наталія Скринник
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ)*

Ідея єдності митрополита А. Шептицького в становленні сучасного екуменізму греко-католицизму

Анотація: У статті аналізується екуменічна концепція А. Шептицького на основі ідеї єдності церкви та шляхи її реалізації Українською Греко-Католицькою Церквою в сучасному суспільстві.

Ключові слова: екуменізм, єдність, вселенськість, Католицька Церква, православні церкви.

Сучасні конотації української національної ідеї розглядаються передусім у контексті дегуманізації вітчизняного суспільства, яка у релігійній площині виражається в релігійній індивідуальності, що в свою чергу веде до секулярних процесів дехристиянізації. Видається, що нині релігійна форма домінує над релігійним змістом. Питання ціннісних орієнтирів людини слід розглядати в аспекті суспільно-політичних та культурно-духовних феноменів, які, наблизившись до свого вирішення, так до кінця і не відбулися, не були реалізовані у практичній площині. «Проблема вибору» та ціннісні протиріччя ХХ та початку ХХІ століть в Україні роблять цю проблематику актуальною на сучасному етапі державного розвитку.

Християнство в ХХ столітті набуло широкого досвіду в екуменічному діалозі, зокрема через консолідацію конфесій навколо соціальних проблем, а також через проведення християнських екуменічних богословських і місіонерських конференцій, з'їздів. Проте, як зазначає львівський дослідник проблем сучасного християнства М. Маринюк, «ставлення до явища і навіть до поняття екуменізм в Україні вкрай неоднозначне, та Україна на світовій арені постає територією екуменічних домовленостей між різними християнськими центрами» [9]. Тому аналіз екуменічних ідей греко-католицизму, як однієї з домінуючих українських християнських конфесій, є актуальним в тому контексті, що становлення екуменічної позиції історичних церков України слід розглядати в контексті їх ідентичності та самобутності. Особливу роль в становленні екуменічних позицій і відносин українського греко-католицизму займає постать митрополита Андрія-Романа Шептицького (1901-

1944 рр.), котрий своєю діяльністю визначив головні напрями екуменічної діяльності Української Греко-Католицької Церкви (УГКЦ) на сучасному етапі.

Дослідження базоване на католицькій концепції екуменізму, а також дослідженнях окремих науковців та релігійних діячів, що аналізують греко-католицькі підходи до розуміння екуменізму: передусім митрополита А. Шептицького, твердження й висновки якого мають значний вплив на розвиток теології, філософії Української Греко-Католицької Церкви. Однак окремі аспекти екуменічної позиції та діяльності А. Шептицького висвітлені в працях А. Базилевича [1], Л. Гузара [2], М. Димида [3], О. Кисельова [5], С. Кияка [6], В. Ленцика [8], М. Мариновича [9], І. Шевціва [13] та інших.

За останнє десятиліття поживавлення церковно-релігійного життя в Україні стало однією з найхарактерніших ознак її духовного відродження. Попри вплив секуляризму навіть на найменші вияви церковної свідомості, на намагання знівелювати з соціуму сферу трансцендентного та витворити для релігії аналог соціально-духовної резервації, церква вистояла і успішно пройшла етап суспільно-психологічної реабілітації та адаптації до суспільних проблем. Кількість зареєстрованих громад і різноманітних конфесій постійно зростає, тисячі молодих людей посвячують своє життя церковному служінню, вступаючи в духовні семінарії чи монастирі, в багатьох регіонах богослужіння притягують маси вірних, релігійними цінностями та почуттями впливаючи значною мірою на індивідуальні та суспільні настрої, уявлення, ідеї [5, с. 34].

Екуменізм як ідея християнської єдності, що передбачає певну практичну діяльність, офіційно був визнаний і підтриманий Католицькою церквою лише у другій половині ХХ ст. на II Ватиканському Соборі (1962-1965 рр.). Хоча виник екуменічний рух на початку цього ж століття з створенням Всесвітньої Ради Церков, до якої Римсько-Католицька не ввійшла. Особливу роль у справі реанімації єдності з православними на початку ХХ ст. з ініціативи митрополита А. Шептицького покладено на східних католиків, що в свій час історично утворилися завдяки унії частини православних або дохаалідонських церков із Римсько-Католицькою церквою.

Думку про особливу роль греко-католиків в екуменічному діалозі Католицької Церкви висловлював ще піонер українського екуменічного руху митрополит А. Шептицький: «Злученні з Заходом вірою, а обрядом зі Сходом, більше чим хто-небудь інший – можемо колись працювати над великим ділом возстановлення церковної єдності» [10, с. 29].

Головною хібною попередніх екуменічних (унійних) спроб, на думку митрополита, було те, що вони запроваджувалися згори і звичайні миряни не розуміли їхньої потреби. Саме тому ключового значення набуває творення атмосфери порозуміння й примирення як передумови об'єднання. Окрім того,

А. Шептицький зазначав, що розколи на Сході були до певної міри корпоративними з точки зору невиправдано надмірного акцентування на ідеї помісності, а тому відновлення єдності також повинно подолати цей характер. Засобом для подолання розколу в українському християнстві для А. Шептицького був екуменічний рух, хоча він і не вживав такого терміна, оскільки вів мову про церковну єдність (унію) як таку. Головними працями, в яких митрополит А. Шептицький розробив свої екуменічні погляди, були «Зближаються часи...» (1907), «Психологія унії» (1925), збірка матеріалів «У справі порозуміння» (1943).

Слід сказати, що екуменічні ідеї та ініціативи А. Шептицького формувалися на основі відповідних тогочасних офіційних документів Католицької Церкви. Серед них вагоме місце займають Енцикліка папи Пія IX «*In superna Petri Apostoli Sede*» («У верховного апостольського престолу Петра», 1848); Енцикліка папи Лева XIII (1878-1903) «*Præclara gratulationis*» («Урочисті привітання», 1894), в якій Лев XIII називає православних «любі православні брати» і «любі Церкви Сходу»; Енцикліка 1896 року Лева XIII «*Satis cognitum*» («Достатньо відомо») [5, с. 46]. Однак в цілому на той час позитивні настрої щодо екуменічного діалогу у представників різних церков були у католицизмі рідкістю. Католицький богослов О. Доброер слушно зауважує, що «характерною рисою тієї доби є еклезіологічний і сотеріологічний ексклюзивізм, тобто впевненість, що тільки в моїй Церкві можливе спасіння» [4, с. 7], хоча при цьому вчений акцентує увагу на поступовій зміні екуменічної позиції енциклік.

В наведеному контексті позиція А. Шептицького стала до певної міри модельною для сучасного греко-католицизму. Верховний Архієпископ УГКЦ Любомир Гузар зазначає: «В його (Шептицького) особі принципи «католицькості» і «православності» співіснували несуперечливо і, наскільки це дозволяла епоха, гармонійно. Так само гармонійно зустрічалися в його душі християнські Схід і Захід. Його пошана і його докори теж були розподілені поміж католиками і православними. Поза всяким сумнівом, це був перший з часу Берестейської унії східний католицький єпископ, який з таким розмахом і послідовністю прагнув до зближення Католицької Церкви з Церквою Православною, що вилилось у його оригінальну теологічну концепцію церкви, яка синтезувала у собі елементи латинської і православної еклезіології» [2, с. 178].

Українська церква, на думку митрополита А. Шептицького, успадкувала «недугу» з двох сторін: від Візантії і від Москви. Вона виявляється насамперед у тому, що рідного брата, людину шляхетну й добру, назве ворогом, якщо він іншої думки. Ця «недуга» доведе народ до руїни, якщо представники українських церков не знайдуть способу поєднання. «Те розбиття є тим сумніше, що воно не тільки є для християнства, представленого в Україні різними напрямками й

віровизнаннями, цілковитим браком єдності і еднаючої сили, але й тим, що таке християнство ділить і розбиває» [11, с. 126].

У своєму посланні «Про єдність Церкви» (1938 р.) А. Шептицький викладає одну суттєву ознаку Церкви: вона є одна. Він пише: «В тому, що Церква є одна, не є рівнозначним з правдою, що вона є єдиною» [10, с. 259]. Далі А. Шептицький наголошує, що Христова Церква не визнає потреби одного обряду і не пов'язується з жодним обрядом чи релігійною формою. «Чи потрібно пояснювати, що Католицька церква стоїть понад обрядами? Ні латинський, ані грецький, ані слов'янський, ані вірменський, ані сирійський обряд не належать до її суті. Вона всіх уживає, на всі дозволяє, ні з одним не в'яжеться ніякими постійними зв'язками» [10, с. 261].

У «Праці над з'єднанням Церков» митрополит висловлює думку, що спроба поєднання Церков є Божим Провидінням, призначеним для проведення місії церкви. Через те, що в західному регіоні України церква зберегла святу вселенську віру й візантійсько-слов'янський обряд, «ми більше від усіх слов'ян і католиків можемо зробити для тієї справи, а коли можемо, то й зобов'язані» [11, с. 128].

Відтак саме екуменічна позиція митрополита А. Шептицького склада вагому основу церковної єдності. Слово «єдність» можна поставити ключовим у всій концепції митрополита. Єдність як «прикмета внутрішньої алуки поодиноких частин в одне тіло» [10, с. 353], що має різні ступені, врешті, утворюючи цілісну архітектонічну будову церковної ієрархії з органічним довершенням навколо видимого папського верховного керівництва і невидимого Христового. З приводу даної концепції А. Шептицький зазначає: «З притиском стверджую, що поєднання зі Вселенською Церквою не спричинює ніякої потреби відрікатися якого-небудь звичаю, передання чи обряду православної Церкви. Українська Церква нічого не стратила б із тих дібр чи вартостей, які з неї роблять для українців цінну, святу національну пам'ятку минувшини, а зискала б пребагато дібр і сил, які випливають із зв'язків з усіми віруючими християнами цілого світу» [10, с. 354].

Слушно зазначає авторитетний греко-католицький дослідник І. Шевців, що концепцію митрополита А. Шептицького треба розглядати у двох напрямках: по-перше, яке б становище мали мати східні православні після майбутнього об'єднання у Вселенській Церкві, а по-друге, як ця майбутня Українська церква мала б бути зорганізованою всередині [13, с. 274-275].

Визначаючи природу церкви, ми користуємось словом «католицька», що грецькою означає «цілість», «згідно з цілістю», отже, вселенське, соборне у старослов'янському відповіднику. У первинному розумінні соборності, а отже, вселенськості церкви було переконання, що церква є всюди і належить до цілого світу, всього людства і усіх епох, тому що виконує функцію проповідування світові повноти об'явлення і оберігає цілісність християнської традиції. За А. Шептицьким,

соборність відповідає самій суті й структурі церкви, її природі, меті існування та завданню у світі. Тому первісна церква, на його думку, мала вигляд соборності християнського життя.

Акцент на релігійному авторитеті в реалізації єдності церкви, на думку А. Шептицького, дуже важливий, тому що авторитет забезпечує безсумнівність існування однієї віри у церкві, збудованій на фундаменті апостолів. Кожна церква, котра є в єдності з Вселенською Церквою, може і повинна зберегти власну традицію, вона залишається місцевою церквою у повному теологічному та юридичному значенні. Гарантією цієї самоідентичності є церковна автономія, або автокефалія [1, с. 136].

Аналізуючи ієрархічний устрій церкви, А. Шептицький говорить також про непомильність церкви і непомильність папи, що таким чином, відповідає католицькій інтерпретації проблеми. Митрополит вказує на чинники, котрі є причиною відмінностей у православному та католицькому її тлумаченнях, пропонуючи оригінальну розв'язку. Однак для практичної реалізації єдності А. Шептицький бачив багато перешкод, зокрема різні суспільні, національні, культурні, історичні відмінності тощо. У комплексі ці проблеми є перешкодою до зближення церков [8, с. 154].

Практичним кроком А. Шептицького у справі досягнення єдності церкви було послання «До всіх православних Владик в Україні і на українських землях» (1941 р.), у якому запропоновані три умови єднання церков: підготовка ієрархами духовенства і мирян, молитва, чітка позиція «двобічних уступок». На жаль, українські православні владика не прийняли цього заклик. Позитивні кроки були здійснені в цих намірах лише митрополитом Іларіоном (Огієнком) [8, с. 157].

Митрополит Іларіон відзначав позитивну роль УГКЦ у справі національного самоусвідомлення західних українців: «Не можна не рахуватися з тим, що греко-католицьке духовенство й громадянство в надзвичайно тяжких обставинах віками вели боротьбу за національну самостійність українського народу і виховали свій народ у такій національній свідомості, що нею наші брати-галичани освітлювали і освітають і наше громадянство» [12, с. 96].

Ставлення до екуменізму та екуменічної моделі представників ієрархії українських історичних церков є доволі суперечливим та неоднозначним, що зумовлено певними обставинами. Українська церковна думка, як історична, так і сучасна, виробила оригінальну екуменічну модель так званого «східного екуменізму», своєрідну концепцію, котра може бути значним внеском до екуменічного діалогу між Сходом і Заходом, «між універсалістською концепцією церковного провладління Риму та автокефальною концепцією церковного правління Візантії», де, зокрема, УГКЦ «провела нову концепцію церковної влади-правління: автономістичну (національну), синтезуючи дві граничні тези в одну, дієву і конкретну

схему, яку впровадив на українських землях митрополит А. Шептицький» [7, с. 37].

Однак справа порозуміння між Сходом і Заходом була для А. Шептицького не тільки як окремим предметом богословських студій, а й як широкою методологічною основою, з позицій якої він аналізував інші аспекти діяльності церкви. Сьогодні концепція митрополита заслуговує стати підтримкою УГКЦ в час відновлення її морального та інтелектуального авторитету, а також стати міцним підґрунтям задля реалізації ідеї церковної єдності в сучасній Україні.

Віддзеркаленням та розвитком ідей митрополита є сучасні екуменічні ініціативи та проекти представників УГКЦ. Їх квінтесенцією є офіційний екуменічний документ «Концепція екуменічної позиції Української греко-католицької церкви», ухвалений у липні 2000 р. Синодом єпископів УГКЦ. У концепції подано богословський та суспільний виміри екуменізму — не лише досягнення єдності Церкви Христової, єхаристійної єдності між усіма церквами, а й консолідація суспільства, подолання наслідків тоталітарно-атеїстичного режиму, а відтак відродження християнської духовності й моралі та утвердження етичного виміру в суспільному бутті. Саме те, що намагався висвітлити та реалізувати митрополит А. Шептицький. Концепція застерігає від підміни релігійної мети екуменізму суспільними і політичними розрахунками, які можуть втягнути церкву у сферу політичних інтриг, ворожнечі та суперництва [7, с. 37]. Важливим у цьому документі є й те, що в ньому недвозначно підкреслено відкритість до відносин із світовими центрами християнства. УГКЦ вбачає завдання екуменічної діяльності у примиренні, взаємному прощенні та збереженні релігійно-культурної ідентичності з церквами «київської традиції».

Концепція демонструє прагнення греко-католиків знайти спільну мову з усіма християнами цілого світу: «Прагнучи активізувати свою участь у міжнародному екуменічному русі, УГКЦ намагається розширити й поглибити свої контакти та налагодити постійну співпрацю з міжцерковними структурами міжнародного рівня, зокрема Радою Єпископських Конференцій Європи, Конференцією Європейських Церков або Всесвітньою Радою Церков» [5, с. 54].

УГКЦ підкреслює своє невтручання у внутрішні справи православних церков України, але зауважує, що вітатиме будь-які спроби до примирення. Крім цього, «УГКЦ у своїй політиці намагається підтримувати ділові контакти та провадити діалог з православними церквами усіх юрисдикцій» [5, с. 41—42]. Така позиція є цікавою у тому сенсі, що представники Ватикану заявляють про офіційні контакти тільки з канонічною УПЦ.

Те саме говорив В. Каспер, перебуваючи в Україні 19-25 жовтня 2002 р.: «ми маємо офіційні відносини тільки з канонічними Церквами». При цьому УГКЦ

уникає оцінки канонічності церков — усі розглядає як спадкоємців «київської церковної традиції» [5, с. 55].

Контакти ж УГКЦ із неканонічними церквами, за словами Миколи Етеровича, на думку котрого посилається О. Кисельов, який був другим апостольським нунцієм в Україні, є «вимогою часу, продиктованою необхідністю вирішувати численні проблеми в діалозі між зацікавленими сторонами» [5, с. 54].

Окрім концепції, Синодом єпископів було ухвалено програму практичних заходів, особливий акцент поставлений на діяльності синодальної та патріаршої екуменічних комісій, які мають розробляти спеціальні екуменічні програми і рекомендації. Також йдеться про діяльність єпархіальних екуменічних рад, які повинні заохочувати діалог між мирянами різних конфесій. Програма передбачає проведення екуменічних заходів і серед чернецтва. Розглянуто також можливість заснування екуменічного православно-католицького монастиря. Велику відповідальність за виховання екуменічного духу, пропагування ідей церковної єдності покладено на духовні, богословські та катехитичні навчальні заклади і мирянські організації. Саме тому пошук дороги до єдності церкви повинен базуватися на трьох основних моментах: психологічному, тобто спробі взаємного порозуміння та прагнення єдності, доктринальному пошуку правди і побудові відповідних теологічних концепцій та містичному у молитві та жертві, з покорою та надією чекати на Божу допомогу у втіленні ідеї єдності [5, с. 55].

Проаналізувавши основні аспекти екуменічної, релігійної концепції митрополита А. Шегтицького, можемо стверджувати, що саме ця позиція першоієрарха УГКЦ є дієвим взірцем гармонізації українських міжцерковних відносин. А сучасна позиція ієрархів УГКЦ не лише є вагомим творчим розвитком цієї концепції, але й володіє великим потенціалом в утвердженні справжнього релігійного плюралізму, мирного співіснування різних віросповідань в Україні, забезпечення однакового їх правового статусу, виховання терпимості й толерантності у віруючих різної етнічної і конфесійної приналежності. Саме ці принципи є засадничим фактором у збереженні та розвитку релігійних цінностей українського християнства та вдосконалення українського суспільства.

Саме таке бачення Українською Греко-Католицькою церквою тих найголовніших принципів екуменічного діалогу слугує основою, на якій можна вибудувати парадигму майбутньої об'єднаної Київської церкви. При цьому найголовнішою передумовою, яка визначатиме результативність екуменічного діалогу в майбутньому, є збереження належного ступеня релігійної свободи, яку можна забезпечити лише шляхом врахування інтересів кожної із зацікавлених сторін.

Список використаних джерел

1. Базилевич А. Введення в твори митрополита А. Шептицького / А. Базилевич. – Торонто, 1965. – 236 с.
2. Гузар Л. Андрей Шептицький та екуменізм / Любомир Гузар. // У пошуках гармонії / за ред. Б. Гудзяк, О. Турій. – Львів, 2001. – С. 40.
3. Димид М. Митрополита Андрея Шептицького не зрозуміли ні Польща, ні Ватикан [Електронний ресурс] / М. Димид // <http://www.POSTUP/BRAMA.org.ua>
4. Доброєр О. Екуменізм у контексті діалогу католиків та православних / О. Доброєр // Колегія. – 2001. – № 1. – С. 5-16.
5. Кисельов О. Феномен екуменізму в сучасному християнстві / Олег Кисельов. – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2009. – 133 с.
6. Княк С. Ідентичність українського католицизму: генезис, проблеми, перспективи / Святослав Княк. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2006. – 631 с. – [монографія].
7. Концепція екуменічної позиції Української греко-католицької церкви. // Людина і світ. – 2000. – № 7. – С. 36-42.
8. Ленцик В. Визначні постаті Української Церкви: митрополит А. Шептицький і патріарх Й. Сліпий / Василь Ленцик. – Львів: Свічадо, 2001. – 608 с.
9. Маринович М. Перешкоди на шляху екуменізму в нинішній Україні: психологічно-соціологічний аналіз [Електронний ресурс] / Мирослав Маринович // <http://www.risy.org.ua/ukr/religion.and>.
10. Митрополит Андрей Шептицький: Життя і діяльність. / Андрей Шептицький. – Т.1. Церква і церковна єдність: Документи і матеріали 1899-1944. – Львів: Свічадо, 1995. – 517 с.
11. Митрополит Андрей Шептицький: Життя і Діяльність. Документи і Матеріали 1899-1944 / за ред. А. Кравчук. – Т. 2, кн. 1: Церква і суспільне питання. Пастирське вчення та діяльність. – Львів: Місіонер, 1998. – 572 с.
12. Панько О. Берестейська унія в оцінках І. Огієнка (Митрополита Іларіона) / О. Панько // Українське релігієзнавство. - № 25. – К., 2003. – С. 96.
13. Шевців І. Християнська Україна / упорядник і науковий редактор А. Колодний. – Київ–Дрогобич: Коло, 2003. – 468 с.
14. <http://www.ugkc.com.ua>